

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКУ

The article is devoted to the ground of theoretical bases of complex system estimation of bank functioning efficiency. Bank functioning efficiency is the complex description of the socio-economic system, which can not be determined with the help of one index. The author offered complex approach to the systems of efficiency estimation on the basis of the criteria system which characterize the basic aspects of bank activity.

В останні роки проблеми оцінювання ефективності фінансових установ стали досить актуальними й часто досліджуються в економічній літературі. Важливою складовою процесу управління є комплексна оцінка результатів функціонування банку – вона дозволяє проаналізувати умови й результати роботи, синтезувати отримані результати.

У розробку теоретичних і організаційно-методичних основ фінансово-економічного аналізу в банківській сфері діяльності значний внесок зробили вітчизняні й зарубіжні вчені. Провідне місце належить працям А. М. Герасимовича, Л. Т. Гіляровської, Г. Т. Карчевої, А. А. Мещерякова, А. Д. Шеремета [1 – 5] та ін.

Однак, незважаючи на достатньо повне висвітлення в літературі методичних підходів до аналізу окремих банківських операцій і оцінки їх ефективності, недостатньо розкриті сутність і зміст, склад і структура комплексного фінансово-економічного аналізу діяльності комерційних банків, не обґрунтовані організаційно-методичні підходи до проведення системного аналізу результатів їх діяльності [2]. Це свідчить про необхідність проведення подальших досліджень і розробки теоретико-методологічних засад фінансово-економічного аналізу й оцінки функціонування фінансово-кредитних установ, побудови комплексних методик оцінки функціонування банків.

Таким чином, метою статті є обґрунтування теоретичних основ комплексної системної оцінки ефективності функціонування банку, а також розробка її критеріїв.

До 2005 року вітчизняна банківська система мала дещо нижчий рівень рентабельності активів (ROA), ніж банківські системи інших країн із перехідними економіками (за підсумками 2004 року цей показник в Україні становив 1,07%, в інших зазначених країнах – здебільшого 1,5 – 2,0%). У 2005 – 2006 роках українські банки досягли суттєвого прогресу в плані підвищення ефективності діяльності. За підсумками 2005 року ROA уже становив 1,31%, першого півріччя 2006 року – 1,62%, що є найвищим показником за останні десять років [3]. Для виявлення інших критеріїв, які могли б сприяти об'єктивній оцінці результатів функціонування банківської системи, а також беручи до уваги різнохарактерність підходів до визначення ефективності, необхідно уточнити сутність поняття "ефективність функціонування банку".

Економічна ефективність – це містка та складна категорія. У ній постійно відкриваються нові грані й уточнюються сутнісні аспекти, а з деяких питань взагалі відсутня єдина думка.

Ефективність має досить широке трактування. Буквальне ефектність (від лат. effectus) означає дієвість, результа-

тивність, продуктивність. За своєю ознакою ефективність становить результативність, тобто результат діяльності, одержуваний суспільством чи організацією, окремою людиною на одиницю використаних ресурсів [6].

Варто розрізняти ефективність функціонування банку й ефект від функціонування банку. Ефективність функціонування банку – це характеристика його можливостей, здатності діяти з визначеним рівнем результативності. Ефект або результат від функціонування банку визначається як рівнем ефективності, так і періодом часу, за який підраховується цей результат.

Розглядаючи ефективність з позиції системного підходу, Ю. П. Сурмін [7] визначає її як показник успішності функціонування системи з досягнення встановлених цілей.

В. І. Лямець та А. Д. Тевяшев [8] дещо інакше трактують це поняття. Вони визначають ефективність як не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбувається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами.

Наведені вище визначення відповідають найбільш поширеним підходам до ефективності: цільовому (коли критерієм ефективності є досягнення цілей) та ресурсному або витратному (як критерій виступає відношення ефекту до ресурсів або витрат). На думку автора, функція ціледосягнення має важливе значення при визначенні економічної ефективності; вона не суперечить витратному (ресурсному) підходу до визначення ефективності, має більш складний характер і, відповідно, іншу методику розрахунку. Оскільки цільовий критерій, як правило, більш складно формалізувати, то на практиці використовують витратний критерій. Це не завжди правильно, тому що керівництво цікавить комплексний підхід до визначення ефективності функціонування банку, оскільки ефективність носить управлінський характер і характерна не для будь-якої взаємодії, а тільки для цілеспрямованої.

Оскільки банківська сфера є складною динамічною системою, функціонування й розвиток якої супроводжується підвищеними ризиками, то найприйнятнішим для оцінки ефективності банківської системи є цілісний системний підхід, який передбачає розгляд поняття "ефективність" як складне системне явище в потрібному вимірі "прибутковості – ризикованості – надійності" з урахуванням результативності взаємодії банківської системи із системами вищого порядку, до яких вона входить [9].

Як відзначають автори Л. Т. Гіляровська та С. Н. Паневина [2], в теорії та практиці разом із поняттям "системний підхід" широко використовується й інше – "комплексний підхід", а іноді й їхнє поєднання – "комплексний, системний підхід". У ряді випадків поняття "комплексність" і "системність" вживаються як синоніми, але вони відрізняються. Комплексний підхід є частковим випадком системного, тому що при його використанні можуть враховуватися лише деякі фактори та властивості з безлічі можливих. Поняття "системність" характеризує цілеспрямованість, упорядкованість, організованість, у той час як поняття "комплексність" відбиває взаємозв'язок, взаємозумовленість, різнобічність і широту охоплення.

Функціонування банку є формою існування соціально-економічної системи, яка виконує свою функцію в системі більш високого рангу (наприклад, у корпорації, асоціації, галузі, регіоні) і відтворює сама себе [10]. Тому при комплексній системній оцінці ефективності необхідно враховувати вплив на кінцеві результати функціонування банку не тільки внутрішніх, а й зовнішніх факторів.

Внутрішня ефективність відбиває оцінку результативності функціонування банку, його продуктивність на основі співвідношення витрат і результату. Для оцінки внутрішньої ефективності функціонування банківської системи використовують показники рентабельності активів та капіталу [3]. Зовнішня ефективність показує ступінь задоволення суспільних потреб банком, рівень корисності продукту (послуги), частку банку на ринку й напрямки її зміни, можливість створення нових сфер підприємництва, потенційні можливості банку. Цілі цих двох форм ефективності часто бувають суперечливі. Так, напри-

клад, розширення асортименту послуг банку збільшує не тільки попит на них, але й витрати, знижуючи ефективність використання ресурсів.

З погляду часу розглядають статичну й динамічну ефективність [11]. Перша розглядається як форма пристосування до наявного економічного становища на основі кількісних показників співвідношення різних видів витрат і результатів у короткостроковому періоді. Динамічна ефективність, навпаки, припускає досягнення більш високих результатів шляхом гнучкого варіювання ресурсами в довгостроковому періоді. Сучасна економічна ситуація змушує банки направляти зусилля в основному на одержання максимальних результатів протягом короткого відрізка часу, тобто короткострокового ефекту. Але в умовах ринкової економіки, що динамічно розвивається, правомірним є управління банком, яке передбачає поєднання способів і прийомів аналізу й оцінки як статичної, так і динамічної ефективності.

В економічній літературі ефективність представлена безліччю видів (рисунок).

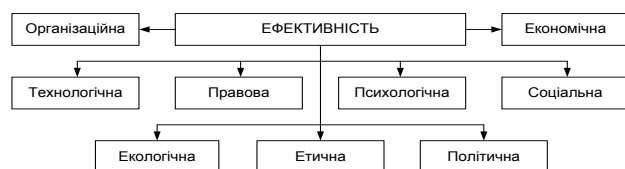

Рис. Види ефективності [6]

Організаційна ефективність пов'язана з реалізацією потреб людини в організації життя й безпеки, управління, стабільності та порядку. Соціальна ефективність реалізує потреби людини в інформації, знаннях, творчій праці, самовираженні, спілкуванні та відпочинку. Технологічна ефективність пов'язана з досягненням кращих результатів у техніці безпеки, продуктивності праці. Психологічна ефективність реалізує потреби людини в любові, сім'ї, спілкуванні та вільному часі. Правова ефективність реалізує потреби людини в безпеці, порядку й стабільності. Екологічна ефективність реалізує потреби в безпеці, здоров'ї, в організації стійкого розвитку життя, фізіологічні. Етична ефективність реалізує потреби та інтереси людини в стабільності, дотриманні етичних норм поведінки навколишніми людьми. Політична ефективність реалізує потреби людини у вірі, патріотизмі, самопрояві та самовираженні, управлінні.

Один вид ефективності може змінюватися за рахунок іншого або частково його компенсувати. Так, збільшуючи організаційну ефективність, можна істотно збільшити економічну. При посиленні порядку й технологічної дисципліни в банку поліпшуються продуктивність і результативність праці, що впливає на збільшення економічної ефективності. Необхідно звертати увагу на всі види ефективності, оскільки в комплексі вони можуть істотно підвищити кінцеву ефективність банку.

На ефективність роботи банку впливає велика кількість чинників. Вона визначається ефективністю використання ресурсів, кваліфікованістю та професійністю кадрів, організацією управління банком та іншими факторами. Деякі з цих чинників визначаються ступенем адекватності й досконалості загально-го стратегічного плану банку.

Отже, ефективність функціонування банку – це комплексний показник частинних показників якості всіх його елементів. Він дозволяє контролювати невиправдане зростання витрат на функціонування банку, а також на підтримку його системних характеристик: адаптивності, стійкості, надійності, живучості.

Для комплексної оцінки ефективності функціонування банку необхідно сформулювати її критерії. Оскільки сутність проблеми підвищення ефективності функціонування полягає в тому, щоб на кожну одиницю ресурсів досягати максимально-го збільшення обсягу доходу чи прибутку, основним критерієм ефективності слід вважати економізацію прибутку (доходу).

Для побудови практичних механізмів оцінки ефективності доцільно використовувати таку систему критеріїв ефективності: прибутковість – співвідношення економічних вигод (прибутку) і витрат (включаючи альтернативні);

дієвість – рівень досяжності поставлених цільових орієнтирів;

економічність – рівень виконання поставлених завдань при мінімальних витратах;

ризиковість – рівень обсягів ризику, що прийнятий банком, можлива величина втрат;

якість – рівень відповідності економічної системи банку суспільним вимогам;

життєздатність – рівень надійності, стійкості, адаптивності банку;

конкурентоспроможність – здатність до ефективного функціонування й забезпечення прибутковості в умовах конкурентного ринку;

продуктивність – відношення кількості виготовленої продукції до витрат на її виробництво;

якість трудового життя – характер та інтенсивність реакції всіх учасників бізнесу на соціально-технічні аспекти системи;

інноваційність – спроможність генерувати та реалізовувати нові ідеї.

Запропоновані десять критеріїв ефективного функціонування банку характеризують цільовий та ресурсний (витратний) підходи до оцінки ефективності, внутрішню та зовнішню ефективність, інші види ефективності (рисунок). Використання в комплексі цих критеріїв дозволить банку всебічно та об'єктивно оцінити своє функціонування у короткостроковому та довгостроковому періодах, що дозволить вирішувати не тільки оперативні й тактичні питання, а також підтримувати високу конкурентоспроможність банку протягом тривалого періоду.

Отже, ефективність функціонування банку є складним системним поняттям, що не може визначатися одним показником. Ефективність функціонування банку – це комплексна характеристика існування соціально-економічної системи, для оцінки якої необхідно застосовувати цілісний комплексний підхід, що передбачає розрахунок показників на основі системи критеріїв, таких, як прибутковість, дієвість, економічність, ризиковість, якість, життєздатність, конкурентоспроможність, продуктивність, якість трудового життя, інноваційність.

Запропоновані критерії комплексної оцінки результативності роботи банку дозволять узгоджено вивчити сукупність показників, що характеризують більшість аспектів ефективного функціонування банку, зробити узагальнюючі висновки про результати функціонування банку, що відбивають його якісні та кількісні досягнення за певний період часу.

Комплексна оцінка дає можливість провести багатоаспектний, багатоваріантний (на основі зіставлення з декількома базами порівняння) і багатокритеріальний аналіз функціонування банку з метою розробки рекомендацій зі збільшення ефективності банку шляхом оптимізації різних його підсистем, зв'язків між ними й бізнес-процесів, що забезпечують реалізацію його основних функцій, аналізу ризиків, оцінки якості та ефективності впровадження нових технологій і продуктів, оцінки соціальної значимості активів банку.

Література: 1. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко; [За ред. А. М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2003. – 600 с. 2. Гиляровская Л. Т. Комплексный анализ финансово-экономических результатов деятельности банка и его филиалов / Л. Т. Гиляровская, С. Н. Паневина. – СПб.: Питер, 2003. – 240 с. 3. Карчева Г. Системный анализ эффективности деятельности банков Украины // Вісник Національного банку України. – 2006. – №11. – С. 12 – 17. 4. Мещеряков А. А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку: Монографія. – К.: Наук. світ,

2006. – 348 с. 5. Шеремет А. Д. Финансовый анализ в коммерческом банке / А. Д. Шеремет, Т. Н. Щербаков. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 246 с. 6. Шегда А. В. Менеджмент: Навч. посіб. – К.: Тов. «Знання»; КОО, 2002. – 584 с. 7. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2003. – 368 с. 8. Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Темяшев. – 2-е вид., перероб. та допов. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 448 с. 9. Гесць В. М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток // Економіка і прогнозування. – 2005. – №2. – С. 9 – 36. 10. Пономаренко В. С. Стратегічне управління організаційними перетвореннями на промислових підприємствах. Наукове видання / За заг. ред. докт. екон. наук, професора В. С. Пономаренка, докт. екон. наук, доцента О. М. Ястремської. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2005. – 452 с. 11. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями. Наукове видання. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2004. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції
16.05.2008 р.

УДК 336.717.3

Вовк В. Я.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

Methodical aspects of the shaping deposit politic of bank are considered in the article. The criteria of segment deposit politic were offered for estimation of the clients' demand. Coming from the fact that the most specific gravity in structure of the obligations of bank occupy the facility of the physical persons, the directions of increasing the population confidence to bank system are determined.

В умовах загострення ринкової конкуренції банки значну увагу приділяють методам залучення коштів клієнтів на вкладні рахунки як основному джерелу формування банківських ресурсів. Це пояснюється тим, що банки як посередники на ринку фінансових послуг працюють в основному із залученими ресурсами, які в подальшому розміщують у дохідні активи з метою отримання прибутку. Виходячи з того, що Національний банк України з метою обмеження ризику ліквідності заборонив банкам надавати довгострокові кредити за умови відсутності довгострокових депозитів, актуальним питанням є визначення методичних основ формування ефективної депозитної політики, яка б дозволяла залучати достатню кількість довгострокових депозитних ресурсів за прийнятною для банку вартістю.

Питанням, пов'язаним з дослідженням сутності вкладів, методів активізації депозитної діяльності банків та трансформації акумульованих коштів у банківські ресурси присвячені дослідження таких вчених, як О. В. Васюренко, А. П. Вожжов, О. В. Дзюблюк, Б. Л. Луців, І. В. Сало, М. І. Савлук, Г. Габарда, Є. Ф. Жуков, О. І. Лаврушин, М. Портер та ін.

Метою роботи є визначення основних положень депозитної політики банку як інструмента управління залученими коштами банку.

Відповідно до діючого банківського законодавства вклад (депозит) — це грошові кошти в готівковій або безготівковій

формі у валюті України чи в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника на договірних засадах на певний строк зберігання під процент або дохід в іншій формі, що підлягають виплаті вкладнику відповідно до умов договору [1]. Результати аналізу структури зобов'язань вітчизняних банків показали, що найбільшу питому вагу у структурі зобов'язань займають кошти, залучені у фізичних та юридичних осіб, на вкладні (депозитні) рахунки (табл. 1).

Таблиця 1

Структура зобов'язань вітчизняних банків за 2004 – 2006 рр.*

Показ- ник	На 01.01.2005р., тис. грн.	Пит. вага, %	На 01.01.2006р., тис. грн.	Пит. вага, %	На 01.01.2007р., тис. грн.	Пит. вага, %
Кошти банків	20 350 517	17,6	31 998 665	17,0	76 644 665	25,8
Кошти юридичних осіб	45 323 168	39,1	73 510 800	39,0	95 793 690	32,2
Кошти фізичних осіб	45 611 453	39,3	73 583 250	39,1	107 135 297	36,0
Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	477 681	0,4	833 841	0,4	991 466	0,3
Боргові цінні папери, емітовані банком	149 652	0,1	2 020 829	1,1	5 173 118	1,7
Нараховані витрати, що мають бути оплачені	999 253	0,9	1 857 541	1,0	3 056 675	1,0
Інші зобов'язання	3 014 725	2,6	4 622 203	2,5	8 818 268	3,0
Усього зобов'язань	115 926 449	100,0	188 427 129	100,0	297 613 179	100,0

Примітка:

*побудовано за даними Вісника НБУ [2]

Станом на 01.01.2007 р. порівняно з 01.01.2006 р. зобов'язання банків України збільшилися на 57,9% (за відповідний період минулого року — на 62,5%) і на 01.01.2007 р. становили 297 613 млн. грн., у тому числі кошти суб'єктів господарювання — 95 793 млн. грн. (73 510 млн. грн. станом на 01.01.2006 р.), а кошти фізичних осіб — 107 135 млн. грн. (73 583 млн. грн. станом на 01.01.2006 р.).

Збільшення зобов'язань банків протягом звітного року відбулось за рахунок збільшення вкладів фізичних осіб на 33 552 млн. грн., або на 45,6%, коштів суб'єктів господарювання — на 22 283 млн. грн., або на 30,3 %, коштів інших банків — на 44 646 млн. грн., або у 2,4 раза, ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих банком, — на 157,6 млн. грн., або на 18,9%.

Динаміка залучення депозитів банками України наведено в табл. 2.